

CEL MAI VECHI TIP DE PLASTICĂ ANTROPOMORFĂ COȚOFENI. STATUETA CU CAPUL MOBIL DE LA PETREȘTI

Cristian Ioan POPA*

Preambul

Plastica antropomorfă a culturii Coțofeni nu a constituit încă un subiect de reflexie și analiză pe măsura importanței reale a descoperirilor cunoscute până în momentul de față. Sporadic, cu prilejul publicării rezultatelor unor cercetări în siturile Coțofeni au fost prezentate, nu întotdeauna cu interpretarea corectă, și piesele de plastică antropomorfă.

M. Roska publică pentru prima oară o statueta Coțofeni, provenită din colecția Zsófiiei Torma¹. Fr. Roth semnalează, la scurt timp, o statueta întreagă, descoperită în săpăturile de la Călnic, încercând și o explicare a funcționalității sale². Peste câteva decenii vor fi publicate statuetele din așezarea Coțofeni de la Boarta-Cetățuie³. În monografia sa asupra culturii Coțofeni, P. I. Roman repertoriază piesele cunoscute până în anul 1976, însă nu poartă o discuție specială asupra lor⁴. La scurt timp, V. Lazăr trece în revistă plastica antropomorfă descoperită în așezările Coțofeni de înălțime cu terase din Transilvania, prilej cu care ilustrează și semnalează noi piese⁵. O reluare a problematicii legată de plastica Coțofeni o datorăm lui H. Ciugudean, care a încercat o apropiere de plastica și vasele antropomorfe ale culturii Baden⁶. Același autor va reveni în sinteza sa asupra culturii Coțofeni din Transilvania și Banat și asupra statuetelor Coțofeni, publicând câteva piese noi⁷. Un studiu special, singurul dedicat în întregime doar plasticii antropomorfe coțofeniene, poartă semnătura lui N. C. Rîșcuța. Autorul repertoriază descoperirile cunoscute până în anul 1996⁸. L. Nikolova (1999)

---

* Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; e-mail: cristian.popa@uab.ro.

¹ Piesa ce provine, cel mai probabil, de la Turdaș, a fost considerată, inițial, pandantiv (Roska 1941, p. 302, pl. CXXIX/20).

² Roth 1943, p. 445-446, pl. V/1.

³ Dumitrașcu, Togan 1971, p. 427, 434, pl. VI/1a-1b; 2a-2b.

⁴ Roman 1976, p. 30-31, 38, 46, 74, pl. 51/5-8, 10-12.

⁵ Lazăr 1979, p. 28, 31, 35, pl. XVI/1 a-b, 3-6.

⁶ Ciugudean 1983.

⁷ Ciugudean 2000, p. 39-40, pl. 117; 118/1-6.

⁸ Rîșcuța 1996.

într-o prezentare sintetică a plasticii antropomorfe din Balcani amintește și tipul prezent în cadrul culturii Coțofeni, dar repertoriază din acest mediu doar piesele de la Unirea (!)⁹. Reflecții, în ultimii ani, asupra acestui subiect ne aparțin și nouă¹⁰.

Statueta de la Petrești

Pe fondul cunoașterii unui număr restrâns de piese de plastică antropomorfă Coțofeni – în ciuda numărului extrem de mare de situri cunoscute – orice nouă descoperire este binevenită și aduce un plus de informație utilă cunoașterii mai îndeaproape a acestui aspect, puțin explorat, din cadrul vieții spirituale a comunităților Coțofeni.

Că este așa, vine să o confirme o statueta descoperită cu mult timp în urmă la Petrești-*Groapa Galbenă* (jud. Alba), piesă care aruncă o nouă lumină asupra evoluției plasticii antropomorfe Coțofeni, cu implicații în lămurirea unor aspecte legate de geneza acestei culturi.

Statueta provine din fosta colecție Th. Streitfeld (Sebeș) și a fost descoperită întâmplător în anul 1929 în cuprinsul așezării eponime a culturii Petrești¹¹. Piesa a fost publicată acum patru decenii de către I. Al. Aldea care – dat fiind contextul necunoscut în care artefactul a fost descoperit - o încadrează, după caracteristicile tipologico-stilistice, în rândul statuetelor de tip „tessalic” neolitice¹².

Statueta de la Petrești face parte, fără îndoială, din categoria statuetelor cu cap mobil. Apartenența sa la epoca neolitică suportă însă o serie de obiecții, asupra cărora vom insista în cele ce urmează¹³.

Din exemplarul adus în discuție se conservă cca. 2/3; la momentul descoperirii ei statueta se pare că era întreagă¹⁴. Piesa reproduce un personaj feminin și are partea superioară dreaptă, lipsindu-i capul detașabil. Gaura pentru fixarea capului mobil este exagerat de mare, raportată la proporțiile piesei, și străbate longitudinal corpul pe aproape jumătate din lungimea estimată a statuetei. Gaura are formă de „pană”, ovală, mai largă în partea superioară și mai îngustă în profunzime. Frontal, bustul este redat cu umerii lățiți. Brațele, reprezentate în relief sub forma unei nervuri, sunt unite pe pântec, unde, printr-o aplatizare alveolată, sunt sugerate palmele, delimitate

---

⁹ Nikolova 1999, p. 318-322.

¹⁰ Popa 2004; Popa *et alii* 2004.

¹¹ Statueta se păstrează actualmente în colecțiile Muzeului Municipal „Ioan Raica” Sebeș (nr. inv. I 4208).

¹² Aldea 1968, p. 11-13, foto a-b.

¹³ O primă referire la problema redatării acestei statuete, la Popa 2011, p. 22.

¹⁴ Se observă spărtura de dată recentă.

de antebraț prin două mici creștături¹⁵. Pe părțile laterale, în dreptul umerilor, se observă urmele unor proeminente aplicate, străpunse de perforații verticale, în prezent rupte. Pe bust sunt reliefați sânii; sexul era marcat printr-o incizie, dar ruperea piesei în zona abdomenului nu a mai păstrat decât un mic indiciu. Pe partea dorsală sunt redată fesele, despărțite printr-o incizie lată. Picioarele erau lipite. Statueta este oarecum aplatizată, cu o pronunțare ușoară a torsului și, aproape insesizabil, a umerilor.

Exemplarul este lucrat din lut fin degresat cu nisip și mici pietricele, ars reductant. Suprafața este de culoare cenușie, mai închisă, spre negru, pe partea dorsală și în zona bazinului, fiind netezită, cu urme ușoare de lustru. Dimensiuni: h = 11 cm; lățimea în dreptul umerilor = 6,8 cm; lățimea în dreptul bazinului = 6 cm; grosimea = cca. 3 cm (**fig. 1-2**).

Ioan Al. Aldea, care a publicat piesa, o includea în categoria celor de tip „tessalic”, remarcând totuși respectarea proporțiilor corpului uman, mult diferită de cea a statuetele neolitice cunoscute. Autorul credea că brațele ce lipsesc piesei erau identice cu cele ale statuetele „tessalice”, un alt motiv pentru care o atribuia acestei grupe. În realitate, brațele nu erau redată lateral, ci reprezentate în relief, împreunate pe abdomen. O altă diferență ce nu poate fi neglijată este reprezentată de gaura pentru fixarea capului mobil. Aceasta nu este străpunsă, și este de dimensiuni mult mai mari decât perforațiile întâlnite la statuetele „tessalice”. Masivitatea piesei care, în întregime, atingea o lungime de cca. 14-15 cm, o detașează iarăși de piesele cu cap mobil ale neoliticului și eneoliticului timpuriu¹⁶. Cum arătam și la descrierea sa, statueta avea în dreptul umerilor două perforații verticale, lucru iarăși atipic pentru plastica „tessalică”. Ioan Al. Aldea atribuia acestor perforații rolul de a fixa capul mobil de trunchi¹⁷. Noi vedem în aceste perforații indiciile unei posibile atârănări a statuetei, într-un mod de utilizare încă rămas necunoscut (**fig. 1b**).

Discuții

Din punct de vedere stilistic, cele mai apropiate analogii pentru statueta cu capul mobil de la Petrești-Groapa Galbenă (**Fig. 1-2**) ni le oferă plastica antropomorfă a culturii Baden. Există elemente care o apropie, dar o și diferențiază, în același timp de descoperirile badenoide. Elementul

---

¹⁵ I. Al. Aldea este de părere că brațele nu sunt redată, iar ceea ce noi interpretăm drept brațe ar fi, de fapt, o eșarfă (Aldea 1968, p. 11).

¹⁶ Statueta a fost atribuită neoliticului și la Roman, Némethi 1978, p. 38, nota 6; Gligor 2009, p. 111. Tipului „tessalic” îi aparțin, în schimb, două statuete neolitice, care provin din același sit de la Petrești-Groapa Galbenă, recent publicate (Popa 2011, p. 19-25, pl. I).

¹⁷ Aldea 1968, p. 11.

comun, esențial, îl reprezintă tipul în sine, cu capul mobil. Dimensiunile mari ca și forma, cel mai probabil terminată la partea inferioară cu o talpă, formată prin unirea picioarelor, sunt și ele asemănătoare, analogiile fiind foarte numeroase în plastica amintită pentru a le mai cita acum¹⁸. Pronunțarea unor detalii anatomice, precum șoldurile și fesele, le regăsim în cazul uneia dintre statuetele găsite în groapa Baden de la Tököl¹⁹ și al unei statuete de la Sălacea²⁰. Diferențele sunt date însă de masivitatea statuetei de la Petrești, de orificiul pentru fixarea capului mobil, foarte mare comparativ cu cel al plasticii badenoide și, nu în ultimul rând, de modul de redare a brațelor.

Referindu-ne acum strict la aspectul iconografic al redării mâinilor, surprinzător sau nu, constatăm unele similitudini între modul și poziția în care sunt reprezentate acestea pe statueta de la Petrești, și cum apar acestea redată pe unele stele antropomorfe din piatră, precum cele de la Kazanki și Akchokrak, aflate la nordul Mării Negre (Ucraina)²¹. În acest context, ne întrebăm: să existe oare vreo legătură între plastica minoră de lut cu capul mobil și statuile-menhir cu capul modelat aparte, precum cele întâlnite în Transilvania, la Baia de Criș²²? Că este o simplă asemănare sau reflectă existența unui palier cronologic contemporan, cu o iconografie reflectată în mod similar atât în arta funerară în piatră cât și în plastica minoră de lut, sunt posibilități care vor trebui verificate în viitor, pe măsura apariției altor descoperiri de același gen.

Așadar, dacă deosebirile piesei de la Petrești față de statuetele „tessalice” sunt evidente, în schimb se pot face paralele cu plastica mai târzie având capul mobil, din cadrul culturilor Cernavodă III-Boleráz și Baden.

Originea tipului cu capul mobil a fost căutată în plastica din Tessalia (de aici și numele generic de tip „tessalic”), zonă de unde a pătruns și în teritoriile aflate la nord, în epoca neolitică și eneolitică²³. În afara acestui areal geografic, statuete cu capul mobil se cunosc și în regiunea Kubanului²⁴. În Balcani se conturează o grupă compactă din punct de vedere genetic și cronologic, ce cuprinde Albania, Tessalia și Macedonia, atribuite complexului cultural Șuplevec-Bakorno Gummo și culturii Rachmani,

¹⁸ Vezi Kalicz 2002, *passim*.

¹⁹ *Ibidem*, fig. 11/3.

²⁰ *Ibidem*, fig. 23/3.

²¹ Telegin, Mallory 1994, p. 7, fig. 5/1-2.

²² Pentru aceste piese sculpturale și discuții pe marginea unor astfel de artefacte descoperite în România, a se vedea Rîșcuța 2001.

²³ Dumitrescu 1961, p. 276.

²⁴ *Ibidem*, p. 276 și nota 2.

ambele anterioare culturilor Baden și Coțofeni, contemporane în Bazinul Carpatic cu orizontul „toartelor pastilate”. Unele similitudini ale pieselor din Pelagonia și Macedonia greacă cu cele Baden sugerează o posibilă filiație din piesele balcanice. Totuși, în cele din urmă, N. Kalicz ajunge la concluzia că exemplarele badenoide și, am completa noi, și cel Coțofeni timpuriu de la Petrești, derivă din cele ale culturii Cernavodă III²⁵.

Referitor la funcționalitatea acestor piese, ipoteza potrivit căreia în gaura verticală a statuetei se fixau capetele mobile ale unor divinități diferite²⁶ a fost combătută²⁷, astfel încât această posibilitate este greu de luat în calcul pentru piesa de la Petrești, cu toate că în grupa „tessalică” a statuetei cu cap mobil au fost descoperite piese atașabile lucrate din marmură sau lut²⁸. În mediul cultural Baden, acolo unde aceste statuete sunt tipice, nu au fost găsite capetele „detașabile”²⁹.

Ca urmare, se ridică, firesc, întrebarea: putem vorbi de existența unei plastici antropomorfe cu capul mobil în cadrul culturii Coțofeni? N. Kalicz, atunci când repertoria statuetele cu capul mobil din aria Baden remarca cu surprindere faptul că în Transilvania nu apar astfel de piese, deși între culturile Baden și Coțofeni există multe elemente comune³⁰. S-ar fi putut lua în calcul o serie de cauze de ordin strict practic³¹ sau existența unui alt sistem de exprimare a ideilor religioase³². Apariția exemplarului de la Petrești, deocamdată unicat, dovedește, totuși, utilizarea acestui tip de piese și de către comunitățile Coțofeni. Pe de altă parte, probabil nevoia de exprimare plastică a unor noi credințe a condus, cu timpul, la renunțarea la „capul mobil”, în contextul unor modificări în concepțiile magico-religioase din cadrul acestei culturi.

Factura statuetei de la Petrești este similară cu cea a vaselor arse reductant cu decor canelat din același sit (**pl. 1-3**). Fără să ne propunem aici o discuție pe marginea acestei categorii de vase ceramice, afirmăm doar că o putem data, fără greș, în cel mai vechi orizont Coțofeni cunoscut, la nivel de Cernavodă III - Coțofeni I incipient.

---

²⁵ Kalicz 2002, p. 15, 17.

²⁶ Berciu 1939, p. 132. A fost emisă și ipoteza că în aceste statuete puteau fi fixate atât reprezentări de capete umane, cât și de animale (Kalicz 2002, p. 18).

²⁷ Dumitrescu 1961, p. 275.

²⁸ Kalicz 2002, p. 18.

²⁹ *Ibidem*, p. 13, 18. N. Kalicz crede că, dacă acestea au existat, erau confecționate dintr-un material organic perisabil sau un alt material care cu timpul s-a distrus.

³⁰ *Ibidem*, p. 13-14.

³¹ O astfel de interpretare a fost oferită, spre exemplu, unei situații similare din cadrul plasticii culturii Gârla Mare, în epoca bronzului (Dumitrescu 1961, p. 275).

³² Kalicz 2002, p. 14.

Apariția statuetei cu capul mobil de la Petrești nu trebuie să surprindă. Cunoscută fiind geneza manifestărilor Coțofeni din cultura Cernavodă III - în cadrul căreia acest tip este unul caracteristic -, ca și numărul mare de astfel de exemplare întâlnite în arealul culturii Baden, născută și ea, prin aspectul Boleraz, din evoluția central-europeană a culturii Cernavodă III, lucrurile se prezintă într-o logică firească.

Prin urmare, prin statueta de la Petrești se poate demonstra că și cultura Coțofeni a cunoscut și a utilizat într-o etapă timpurie a fazei I (Ia) o astfel de plastică. Lipsa altor statuete antropomorfe databile cert în această etapă ar putea susține ipoteza noastră. Singurele exemplare plasate în faza Coțofeni I, cele de la Lelicieni-*Locu Oprit*³³, trebuie, oricum, împinse spre finalul fazei I. Probabil, doar odată cu sfârșitul fazei Coțofeni I putem vorbi de apariția tipului de statuete caracteristic culturii Coțofeni, cel cu brațele în orantă și capul discoidal. Schematizarea acestor statuete este subordonată, desigur, unor canoane dar care lasă loc, totuși, și redării unor detalii anatomice, alături de elemente de simbolistică și decor.

Includerea acestui tip de statuete în rândul celor în formă de vioară, în ciuda unor asemănări, nu este recomandată, deși în esență ea nu este nici greșită. Statuetele de tipul *Violinidole* sunt răspândite în zona adriatică-ionică, egeică și în vestul Asiei Mici, la un orizont cronologic ulterior manifestărilor de tip Coțofeni³⁴. Lolita Nikolova, pornind de singurele exemplare ce-i erau cunoscute din arealul Coțofeni, cele de la Unirea (AB), extinde și la Transilvania aria de răspândire a acestui tip³⁵. Aceste reprezentări antropomorfe sunt, totuși, diferite de cele mai vechi, cunoscute prin numeroase exemplare³⁶ lucrate din lut, gresie, cupru, aur și os prezente în aria culturilor Precucuteni³⁷, Cucuteni³⁸, Gumelnița³⁹ și Bodrogkeresztúr⁴⁰, cât și de cele post-Coțofeni amintite mai sus.

³³ Roman 1976, p. 30-31, 38, pl. 51/5-7.

³⁴ Pentru aria de răspândire a statuetelelor în formă de vioară, vezi Maran 1997, p. 173, fig. 3/4.

³⁵ Nikolova 1999, p. 322. O încadrare similară și la Luca, Iercoșan 1997, nota 16.

³⁶ S. Marinescu-Bîlcu consideră, pentru aceste piese, mai potrivită folosirea termenului de idoli de *tip troian*, decât cel de idoli *en violon* (Marinescu-Bîlcu 1980, p. 57). În schimb, D. Monah, contestând denumirea de idoli de *tip troian*, crede că este mai nimerită utilizarea termenilor de idoli plăți sau *en violon* (Monah 1978-1979, p. 164).

³⁷ Isăia (Ursulescu *et alii* 2003, p. 158).

³⁸ Vezi descoperirile de la Bârlălești (Buzdugan 1986, p. 51-52), Cărbuna (Monah 1978-1979, p. 166, fig. 3/1-3, 5-8; Marinescu-Bîlcu 1980, p. 62, nota 25), Cucuteni (Monah 1978-1979, p. 164-165, 168, fig. 2/5), Drăgușeni (*Ibidem*, p. 165-166, 168, fig. 2/4, 11; Marinescu-Bîlcu 1980, p. 62, nota 25), Făcuți (Monah 1978-1979, p. 165-166, 168, fig. 2/8), Hăbășești (Dumitrescu *et alii* 1951, p. 90-91, fig. 4; Monah 1978-1979, p. 165, fig. 1/1-16), Hoisești (Ursulescu *et alii* 2005, p. 178), Mălușeni (Buzdugan 1986, p. 51-52),

Ce putem remarca, pe de altă parte, este faptul că în plastica antropomorfă Coțofeni regăsim personaje cu atribute feminine, fapt ce poate fi interpretat drept dovadă a moștenirii unor credințe din vechiul fond neolitic și eneolitic. Ca o caracteristică a plasticii antropomorfe coțofeniene, subliniem lipsa statueteleor clar masculine și raritatea reprezentării sexului, în contrast cu plastica antropomorfă Baden, unde organele genitale sunt foarte frecvent marcate⁴¹.

Înrudirea despre care s-a vorbit adesea, dintre plastica antropomorfă *specifică* [s.n.] culturii Coțofeni și cea de tip Baden⁴² nu a fost întotdeauna analizată corect. N. Kalicz nu excludea posibilitatea ca cele câteva statuete cu cap (nu cele cu cap mobil) din cultura Baden să exprime înrudiri cu plastica Coțofeni⁴³. Totuși, canoanele plasticii Coțofeni credem că ar putea fi căutate în mediul Baden, mai degrabă, așa cum deja s-a subliniat⁴⁴, în urnele antropomorfe care au brațele în orantă din cimitirul de la Center⁴⁵ și, mai nou, în cele de la Vcelince⁴⁶, și, prea puțin, în plastica antropomorfă badenoidă⁴⁷. Dovadă și faptul că în mediul Baden lipsesc deocamdată descoperiri de statuete cu cap discoidal, asemănătoare celor Coțofeni. Derivarea acestui mod de reprezentare a capului din butonii vaselor ceramice, des întâlniți în cadrul ceramicii de tip Baden⁴⁸, ridică întrebarea de ce această influență nu s-a răsfrânt, cum era firesc, asupra plasticii antropomorfe badenoide, unde avem documentate statuete cu capul mobil,

---

Murgeni (Monah 1978-1979, p. 165-166, 168, fig. 3/9), Păuleni (Ciomortan) (Cavruc *et alii* 2004, p. 338), Târpești (Marinescu-Bîlcu 1980, p. 62, nota 25), Trușești (Petrescu-Dîmbovița 1965, p. 48; Monah 1978-1979, p. 165-166, 168, fig. 2/1-2, 10; Marinescu-Bîlcu 1980, p. 62, nota 25), Țigănești (Monah 1978-1979, p. 171, nota 171 – amuletă).

³⁹ Năvodari (Marinescu-Bîlcu *et alii* 2000, p. 66; Marinescu-Bîlcu *et alii* 2001, p. 160).

⁴⁰ Oradea (Monah 1978-1979, p. 168, fig. 2/6).

⁴¹ Kalicz 2002, p. 12, fig. 10/1-2; 11/1-4; 12/1-2; 13/1-2; 14/1-3, 5-7; 15/1-4; 16/1-4; 17/1-3; 18/8; 19/1-2; 20/1-2; 21/1-6; 23/2-4.

⁴² Roman 1976, p. 74; Ciugudean 1983, p. 50; Rîșcuța 1996, p. 74-75; Crișan 1998, p. 6; Ciugudean 2000, p. 40.

⁴³ Kalicz 2002, p. 14.

⁴⁴ Ciugudean 1983, p. 50; Ciugudean 2000, p. 40; vezi și Crișan 1998, p. 6. Un vas Kostolac de la Gomolava se pare că are ca prototip urnele Baden amintite (Tasić 1995, pl. XXI/5). Despre larga circulație în timp și spațiu a vaselor cu figură umană având brațele în orantă, întâlnite (pe lângă cele Baden de la Center), la Troia II-V, Karanovo II, în Gumelnița sau Vădastra, vezi Marinescu-Bîlcu 1980, p. 63-64, fig. 2-3.

⁴⁵ Sachße 2010, Taf. 54/A.2-4; 55/B.1.

⁴⁶ *Ibidem*, Taf. 169/1, 3-5.

⁴⁷ Popa 2004, p. 131. Ar putea intra aici în discuție morfologia statuetei Coțofeni de la Războieni (jud. Alba), cu soldurile redată într-o manieră apropiată plasticii badenoide (Popa *et alii* 2004, p. 36-38, fig. 7).

⁴⁸ Roman 1976, p. 74; Ciugudean 2000, p. 40.

asemănătoare celor din mediul Cernavodă III⁴⁹. Nici în privința elementelor de decor întâlnite pe plastica antropomorfă a celor două culturi nu sunt temeuri pentru apropieri tranșante, așa cum au sugerat insistent unii autori⁵⁰. Începând cu H. Ciugudean s-au făcut repetate trimiteri pentru decorul statuetei de la Pianu de Jos, la o piesă descoperită la Özd (Ungaria), pe care N. Kalicz o atribuia, în anul 1970, culturii Baden⁵¹. Însă piesa invocată din Ungaria își are foarte bune analogii atât ca formă, cât și ca decor, într-o statueta din prima epocă a fierului de la Krivce (Bulgaria)⁵² și, deci, ea poate fi atribuită, mai degrabă, statuetelor de tip *Krivce-Teleac*⁵³, lucru probat și de neinclusiunea Özduului în ultima repertoriere a plasticii badenoide⁵⁴. Prin urmare, paralelele între plastica de tip Coțofeni și Baden, prin generalizare, având ca suport piesa de la Özd, considerăm că trebuie eliminate.

De altfel, chiar P. Roman, enumerând diferențele esențiale ce pot fi sesizate între cultura materială de tip Coțofeni și cea de tip Baden, include între acestea și plastica⁵⁵. Același autor remarca faptul că singura analogie apropiată pentru statuetele Coțofeni cu capul discoidal provine de la Brăilița din mediul gumelnițean⁵⁶, deci mult mai vechi. Figurine cu cap discoidal întâlnim și în cadrul descoperirilor de tip Usatovo, datând dintr-o perioadă mai apropiată⁵⁷. Similitudini au fost găsite și cu plastica antropomorfă a Bronzului timpuriu din Anatolia de vest⁵⁸.

Comparativ cu restul plasticii specific coțofeniene, exemplarul amintit deja de la Războieni prezintă câteva particularități pe care dorim să le

⁴⁹ Banner 1956, p. 170, pl. LVIII/12; LXVIII/1-2; Némecsová-Pavúková 1973, p. 306, fig. 6/1; Bader 1978, p. 59-60, pl. XXXVI/1-2 (unde piesele sunt atribuite greșit culturii Otomani); Roman, Némeci 1978, p. 38, 52, pl. 44/3-5; Tasić 1995, p. 56, pl. XIX/4-7; Garașanin 1997, p. 437, fig. 8; Némeci 1997, p. 65, fig. 1/2; Crișan 1998, p. 6, pl. IV/8-9.

⁵⁰ Roman 1976, p. 74; Ciugudean 1983, p. 50; Rișcuța 1996, p. 74-75; Crișan 1998, p. 6; Ciugudean 2000, p. 40.

⁵¹ Ciugudean 1983, p. 50; Ciugudean 2000, p. 40; vezi și Rișcuța 1996, p. 74-75; Tasić 1995, p. 56; Crișan 1998, p. 6; Tatár 2006, p. 30.

⁵² Boroffka 1994, fig. 1/4; László 1995, p. 86, fig. 1/3; László 2001, fig. 55/4. Pentru plastica antropomorfă din Hallstatt-ul timpuriu, în care regăsim asemănări stilistice pentru partea inferioară a statuetelor, vezi László 1995, fig. 1/3-5; 2/2; László 2001, fig. 55.

⁵³ Boroffka 1994, p. 76; László 1995, p. 85-97.

⁵⁴ Kalicz 2002.

⁵⁵ Roman, Némeci 1978, p. 51.

⁵⁶ Harțuchi, Dragomir 1957, p. 136, fig. 7. Autorii leagă existența discului de pe capul statuetei de lumea cretană; Roman 1976, p. 74. Pe de altă parte, V. Lazăr era de părere că din punct de vedere morfologic statuetele antropomorfe Coțofeni se „apropie de figurinele descoperite în așezările eneolitice” (cf. Lazăr 1980, p. 29).

⁵⁷ Vezi Getschevich Zbenovich 1973, p. 518, fig. 1/19.

⁵⁸ Kalicz 2002, p. 14.

rezumăm aici. În primul rând, se remarcă proporția diferită a părților anatomice, piesa de la Războieni având corpul mult lățit. Spre deosebire de piesele la care s-a păstrat partea superioară și care au brațele în poziție orantă, statueta de la Războieni are brațele orizontale. Un mod asemănător de reprezentare a brațelor poate fi sesizat în cazul unui exemplar de la Leliceni⁵⁹. O problemă aparte o ridică însă partea inferioară a piesei de la Războieni, care, se pare, reda stilizat șoldurile proeminente și picioarele unite. Paralele s-ar putea face cu plastica Baden târzie de la Sălacea, unul din exemplarele de aici având redată chiar și brațele întinse orizontal⁶⁰. Totuși, descoperirile badenoide citate, la care se pot alătura, prin modul de execuție al părții inferioare, statuetele de la Vinča⁶¹ sau Tápé-Malajdok⁶² se diferențiază tipologic de piesa de la Războieni.

În consecință, și statueta antropomorfă Coțofeni de la Războieni ilustrează o variantă nouă a tipului specific Coțofeni, necunoscut până în momentul de față în cadrul acestei culturi prin alte descoperiri. Fragmentarea piesei în părțile superioară și inferioară ne limitează, din nou, posibilitățile de interpretare. Totuși, credem ca aceasta redă un personaj feminin, având șoldurile proeminente și picioarele unite, asemănător statuetelor de tip Baden. Urmând această ipoteză, plauzibilă în opinia noastră, această statueta ar putea, într-adevăr, face dovada unor interferențe Coțofeni-Baden în domeniul plasticii antropomorfe⁶³. Datarea sa la finele fazei Coțofeni II, începutul fazei III este confirmată și de restul materialului recoltat împreună cu statueta.

Concluzii

Prin urmare, se poate aprecia că plastica antropomorfă a culturii Coțofeni ne apare ca o creație originală, bine individualizată față de restul plasticii antropomorfe a culturilor contemporane și învecinate. Este posibil ca în prima fază comunitățile Coțofeni să fi modelat statuete cu capul mobil, asemenea celor Cernavodă III-Boleráz sau Baden timpurii. Dovada în acest sens o constituie statueta de la Petrești, deocamdată singura de acest tip și, în același timp, cea mai veche reprezentare de plastică antropomorfă Coțofeni. Începând cu faza Coțofeni II, diferențele între plastica Coțofeni și cea Baden sunt notabile. „Idolii plăți Baden”, cum sunt cunoscuți în

---

⁵⁹ Roman 1976, pl. 51/5.

⁶⁰ Roman, Némethi 1978, p. 38, pl. 44/3-4.

⁶¹ Tasić 1995, pl. XIX/6-7.

⁶² Banner 1956, pl. LVIII/12.

⁶³ Popa *et alii* 2004, p. 38.

literatura de specialitate, se detașează de plastica antropomorfă Coțofeni prin câteva trăsături specifice, moștenite din fondul Cernavodă III-Boleráz.

O primă comparație între statuetele cu capul mobil din nivelurile superioare de la Vinča și cele similare din nivelul III de la Cernavodă a fost făcută de D. Berciu⁶⁴. Numeroasele piese descoperite la Aparhant⁶⁵, Balatonszemes⁶⁶, Budapesta-Corvin și Káposztásmegeyer⁶⁷, Érsekcsanád⁶⁸, Esztergom⁶⁹, Győr⁷⁰, Pilismarót⁷¹, Szászberek⁷², Székesfehérvár⁷³, Szolnok⁷⁴, Tápé⁷⁵, Tiszalúc⁷⁶, Tököl⁷⁷, Zamárdi⁷⁸ (Ungaria), Beladice⁷⁹, Bešeňov⁸⁰, Bíňa⁸¹, Bohota⁸², Branc⁸³, Červený⁸⁴, Dolný Pial⁸⁵, Dolna Streda⁸⁶, Kamenín⁸⁷, Kopčany⁸⁸, Lela⁸⁹, Levice⁹⁰, Nemčiňany⁹¹, Šarovce⁹² (Slovia), Banatska-Subotica⁹³, Dobanovci⁹⁴, Likodra⁹⁵, Pašnjak⁹⁶, Vinča⁹⁷, Vučedol⁹⁸

---

⁶⁴ Berciu 1961, p. 89.

⁶⁵ Kalicz 2002, p. 18, fig. 14/1-2.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 18.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 18, fig. 15/1; Baden 2004, p. 28, fig. 40-42; p. 59, fig. 105-106.

⁶⁸ Kalicz 2002, p. 18.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 18, fig. 14/7, 9.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 18.

⁷¹ *Ibidem*, p. 18, fig. 14/4-5.

⁷² *Ibidem*, p. 19, fig. 15/2.

⁷³ *Ibidem*, p. 19, fig. 14/8.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 19, fig. 14/3.

⁷⁵ Banner 1956, pl. LVIII/12; Tasić 1995, p. 56; Kalicz 2002, p. 19, fig. 14/6.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁷⁷ Într-o groapă distrusă de apele Dunării au fost descoperite nu mai puțin de 12 (!) statuete cu cap mobil de tip Baden (*Ibidem*, p. 11, 19, fig. 8-11); vezi și Tasić 1995, p. 56.

⁷⁸ Roman, Némethi 1978, p. 38, nota 6; Kalicz 2002, p. 19, fig. 12-13.

⁷⁹ Kalicz 2002, p. 19, fig. 16/6.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 19, fig. 16/2; 17/5.

⁸¹ *Ibidem*, p. 19, fig. 16/3; 19/1-9.

⁸² *Ibidem*, p. 19.

⁸³ Tasić 1995, p. 56; Kalicz 2002, p. 19, fig. 16/4; 17/2, 4.

⁸⁴ Kalicz 2002, p. 19, fig. 6/5.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 19, fig. 18/3.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 19, fig. 18/1.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 19, fig. 15/3.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 20, fig. 17/6.

⁹⁰ Tasić 1995, p. 56; Kalicz 2002, p. 20, fig. 16/1.

⁹¹ Kalicz 2002, p. 20, fig. 18/2-3.

⁹² Tasić 1995, p. 56; Kalicz 2002, p. 11-12, 19-20, fig. 17/1, 3, 7-8; 18/5-9.

⁹³ Kalicz 2002, p. 20, fig. 21/6.

⁹⁴ Tasić 1995, p. 56.

⁹⁵ Garašanin 1997, p. 437, fig. 8.

⁹⁶ Kalicz 2002, p. 20, fig. 22/8.

(Serbia), Sălacea⁹⁹, Berea-*Cetatea Iepurelui*¹⁰⁰ (România) sunt asociate, după observația lui N. Kalicz, doar cu ceramică specifică fazei Baden timpurii¹⁰¹, ceea ce le apropie, și din punct de vedere cronologic, de Cernavodă III-Boleráz, amănunt care completează apropierile izbitoare observate și în cazul decorului prezent pe ele¹⁰². În cultura Cernavodă III¹⁰³ sunt cunoscute puține exemplare cu capul mobil: Cernavodă-*Dealul Sofia*¹⁰⁴, Slobozia¹⁰⁵, Satu Nou¹⁰⁶, Cârcea-*Viaduct*¹⁰⁷ (România), Durankulak (Bulgaria)¹⁰⁸ și Šupljevec (Serbia) în ultima stațiune, statuetele apărând în nivelul intermediar cu materiale de tip Cernavodă III, dintre nivelurile I și II¹⁰⁹.

Mărturiile privitoare la plastica antropomorfă a culturii Coțofeni sunt destul de sărace, dar ele se înscriu pe linia generală a reprezentărilor chipului sau corpului uman din eneolitic și epoca bronzului. Cel puțin în cazul Transilvaniei, spațiul cel mai bogat în plastică antropomorfă Coțofeni, numărul statuetelor antropomorfe scade vertiginos odată cu încetarea culturilor Vinča și Turdaș. O situație asemănătoare este întâlnită în cadrul culturii Petrești. În perioada premergătoare culturii Coțofeni (la vremea culturilor Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr și a orizontului „toartelor pastilate”), în arealul ocupat ulterior de această cultură, plastica antropomorfă lipsește¹¹⁰, astfel încât reparațiia sa în mediul Coțofeni trebuie legată de fenomenul expansiunii vestice a culturii Cernavodă III. Cu toate acestea, canoanele specifice culturii Coțofeni o recomandă drept una originală, pe care, în forma cea mai veche de exprimare (statueta de la

⁹⁷ Berciu 1961, p. 89; Tasić 1995, p. 56, 165, fig. 45/3; pl. XIX/4-7; Kalicz 2002, p. 20, fig. 21/1-5.

⁹⁸ Tasić 1995, p. 56; Kalicz 2002, p. 20, fig. 21/1-2.

⁹⁹ Bader 1978, 59-60, pl. XXXVI/1-2 (unde piesele sunt atribuite greșit culturii Otomani); Roman, Néméti 1978, 38, 52, pl. 44/3-5; Tasić 1995, p. 56, pl. XIX/4-7; Kalicz 2002, p. 20, fig. 23/3-4.

¹⁰⁰ Néméti 1997, p. 65, fig. 1/2; Néméti 2001, p. 304, pl. XV/2; Kalicz 2002, p. 20, fig. 23/2.

¹⁰¹ Deși pentru piesele de la Sălacea sunt atribuite de către P. I. Roman perioadei Viss și considerate ca fiind cele mai târzii statuete cunoscute în mediul Baden (Roman, Néméti 1978, p. 38, nota 6).

¹⁰² Tasić 1995, p. 56, 58.

¹⁰³ Dumitrescu 1961, p. 279, 302.

¹⁰⁴ Berciu *et alii* 1960, p. 101, fig. 2/4; Berciu 1961, p. 89; Roman 1989, p. 51; Roman 2001, p. 16, pl. 2/1-4, 6-8; 4/1, 3-5; Kalicz 2002, p. 14, 20, fig. 22/1-4, 6.

¹⁰⁵ Kalicz 2002, p. 14, 20, fig. 23/1.

¹⁰⁶ Roman 2001, fig. 16; Kalicz 2002, p. 14, 20, fig. 22/5.

¹⁰⁷ Nica 2001, fig. 5/13.

¹⁰⁸ Kalicz 2002, p. 14, 20.

¹⁰⁹ Garašanin 1985, p. 15-16.

¹¹⁰ Kalicz 2002, p. 16.

Petrești) trebuie să se fi grefat expresii din arealul cernavodian, prezent și în Transilvania prin descoperiri certe.

O problemă ar fi mai de menționat în legătură cu aspectul tipologic și iconografic al statuetei de la Petrești. Este clar faptul că ea nu are similitudini în statuetele antropomorfe cu capul mobil din cultura Baden și nici în cele din cultura Cernavodă III. Acest lucru întărește supoziția noastră că este un produs specific mediului Coțofeni încă din cea mai timpurie etapă a evoluției sale și elimină, dacă ar exista tentația, posibilitatea de a reprezenta o piesă de „import”. Statueta poate oferi chiar un răspuns la problema încadrării culturale a ceramicii canelate, prezentă și la Petrești-*Groapa Galbenă* (pl. 1-3), care, în lumina acestei piese, fără a forța aici discuția, credem că poate fi atribuită, fără dubii, unui mediu Coțofeni incipient (Coțofeni Ia).

Se afirmă, prin urmare, un nou tip în plastica antropomorfă Coțofeni, cel mai vechi cunoscut până în prezent. De acum înainte, trebuie să ținem seama de faptul că tipul de statuete în orantă reprezintă doar o ipostază a unei *forma mentis* mai complexe decât se bănuia. În momentul de față se cunosc circa 30 de statuete antropomorfe certe sau mai puțin certe Coțofeni care, cu doar două excepții din Oltenia, toate provin din Transilvania. Spre vest, în cadrul culturii Baden, numărul statuetelor antropomorfe este triplu, fiind înregistrate peste 90 de exemplare¹¹¹, dar remarcăm, în același timp, și lipsa totală a plasticii antropomorfe în cadrul culturii Kostolac, fapt ce ar putea explica, măcar parțial, lipsa statuetelor antropomorfe în cadrul variantei Coțofeni-Kostolac din Banat. În orice caz, după dispariția manifestărilor specifice fazei a III-a Coțofeni, plastica antropomorfă va lipsi din inventarul grupelor culturale ale Bronzului timpuriu ce îi vor urma pe același areal. Pe de altă parte, frapează oarecum lipsa corespondențelor între plastica de tip Coțofeni și cea a culturilor contemporane est-carpătice¹¹², cu toate că statuetele având bază piramidală întâlnite în mediul Cernavodă III prezintă analogii în arealul culturilor Horodiștea-Erbiceni¹¹³ și Foltești-Cernavodă II¹¹⁴.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 14.

¹¹² Pentru plastica de tip Horodiștea-Erbiceni, vezi Alaiba 2001, p. 51-62, fig. 1-4.

¹¹³ *Ibidem*, p. 54, fig. 3/9; 4/1, 4, 6-7; vezi și Dumitrescu 1945, p. 153-155, fig. 16/28-32 (Horodiștea).

¹¹⁴ Petrescu-Dîmbovița 1950, p. 120, fig. 3 (Stoicani); Petrescu-Dîmbovița *et alii* 1951, p. 263, fig. 9 (Foltești); Dinu 1998, p. 35-36, fig. 1/3-4; 2/1-2 (Foltești); 1/2, 6-8 (Erbiceni); 1/5 (Stoicani); 1/9 (Vișina-Calud); Alaiba 2001, p. 54. Referindu-se la originea plasticii culturii Foltești-Cernavodă II (pentru plastica Cernavodă II din situl eponim, vezi Berciu *et alii* 1973, p. 389, pl. 12/1-3), de tipul în poziție șezândă, cu baza piramidală, nepictate, M. Dinu remarca afinitățile genetice cu plastica Cernavodă I și cu cea Usatovo (Dinu 1998, p. 35-36).

**The Oldest Type of Anthropomorphic Plastic Art in the Coțofeni Culture.
The Mobile Head Statuette from Petrești**

(Abstract)

This study brings into attention an interesting statuette with mobile head discovered by chance in the Petrești-Groapa Galbenă (Alba County) settlement site (**fig. 1-2**). It was initially published by I. Al. Aldea as a Neolithic statuette of a “Thessalic type”. Given the characteristics of this artefact (shape and structure) and considering the fact that the site of Petrești has provided a significant number of pottery fragments belonging to the early phases of the Coțofeni Culture, some with grooved ornaments (**pl. 1-3**) we intent to demonstrate that it belongs to the earliest Coțofeni manifestations in Transylvania (Coțofeni Ia). Until today this would be the only mobile head statuette found in the Coțofeni Culture environment and the only one datable to this first phase (I), closely relating to the similar discoveries in the Cernavodă III and Baden cultural areas.

This type of statuette is distinctly different than that of the later phases (II-III), with disc shaped heads and the arms raised in an oration gesture.

Within this context we discuss issues of anthropomorphic plastic art for the Coțofeni culture, signalling the scarcity of such items (around 30 known finds), mostly found within Transylvania. We also discuss the issues of relationship among Coțofeni and Baden cultures, in relation to the anthropomorphic plastic art of the Cernavodă III culture.

Explanation of figures

- Fig. 1.** The mobile head statuette Coțofeni I from Petrești-Groapa Galbenă (drawing Cristian I. Popa).
Fig. 2. The mobile head statuette Coțofeni I from Petrești-Groapa Galbenă (photo Călin A. Șuteu).
Pl. 1-3. Coțofeni Ia pottery from Petrești-Groapa Galbenă (old excavation).

Abrevieri bibliografice

- Alaiba 2001 - Ruxandra Alaiba, *Plastica Horodiștea-Erbiceni-Gordinești*, în *Interacademica*, II-III, 2001, p. 51-62.
Aldea 1968 - Ioan Al. Aldea, *O statueta cu cap mobil de la Petrești*, în *Sargetia*, V, 1968, p. 11-13.
Baden 2004 - *Everyday Life and Spirituality at the End of the Copper Age. 5000 Years Old Remains of the Baden Culture in Budapest* (ed. Anna Endrődi), Budapest, 2004.
Bader 1978 - Tiberiu Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, Oradea, 1978.
Balázs 1907 - Béla Balázs, *A Tibold-Daróczi (Borsodm.) bérzjüti őstelep*, în *AEÉ*, XXVII-3, 1907, p. 247-265.
Banner 1956 - János Banner, *Die Pécelér Kultur*, *Archaeologica Hungarica*, Budapest, 1956.
Berciu 1939 - Dumitru Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.

- Berciu 1961 - Dumitru Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, BA, V, București, 1961.
- Berciu et alii 1960 - Dumitru Berciu, Sebastian Morintz, Petre Roman, *Șantierul de la Cernavodă (r. Medgidia, reg. Constanța)*, în *Materiale*, VI, 1957, p. 95-105.
- Berciu et alii 1973 - Dumitru Berciu, Sebastian Morintz, Petre Roman, *Cultura Cernavodă II. Așezarea din sectorul b de la Cernavodă*, în *SCIV*, 24, 1973, 3, p. 373-405.
- Boroffka 1994 - Nikolaus O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südoesteuropa*. Teil 1-2, Bonn, 1994.
- Buzdugan 1986 - Constantin Buzdugan, *Idoli antropomorfi descoperiți în Moldova centrală*, în *SymbThrac*, IV, 1986, p. 51-52.
- Cavruc et alii 2004 - Valeriu Cavruc, Dan Buzea, Gheorghe Lazarovici, *Șoimeni (Ciomortan-Csikcsomortán), com. Păuleni-Ciuc, jud. Harghita. Punct: Dealul Cetății (Vardomb)*, în *CCA. Campania 2003*, Cluj-Napoca, 2004, p. 337-339.
- Ciugudean 1983 - Horia Ciugudean, *Noi piese de plastică antropomorvă aparținând culturii Coțofeni*, în *Apulum*, XXI, 1983, p. 49-52.
- Ciugudean 2000 - Horia Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coțofeni*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, Timișoara, 2000.
- Crișan 1998 - Sanda Crișan, *Câteva observații privind procesele de interferență între culturile Baden și Coțofeni în vestul României*, în *Ziridava*, XXI, 1998, p. 3-13.
- Dinu 1998 - Marin Dinu, *Foltești-Cernavodă II. O cultură de origine răsăriteană?*, în *Carpica*, 27, 1998, p. 32-43.
- Dumitrașcu, Togan 1971 - Sever Dumitrașcu, George Togan, *Săpăturile arheologice de la Boarta-„Cetățiuie” (jud. Sibiu)*, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 423-437.
- Dumitrescu 1945 - Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiștea sur la Pruth*, în *Dacia*, IX-X, (1941-1944), 1945, p. 127-163.
- Dumitrescu 1961 - Vladimir Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cârna*, BA, IV, București, 1961.
- Dumitrescu et alii 1951 - Vladimir Dumitrescu, Mircea Petrescu, Hortensia Dumitrescu, Nicolae Gostar, Adrian Florescu, Ion T. Dragomir, A. Popescu, I. Purice, I. Căpățînă, *Hăbășești, 1950*, în *SCIV*, II, 1951, 1, p. 77-94.
- Garașanin 1985 - Milutin Garașanin, *Considérations sur la transition du néolithique à l'âge du bronze dans la Péninsule Balkanique*, în *L'énéolithique et le début de l'âge du bronze dans certains régions de l'Europe*, Krakow, 1985, p. 11-19.
- Garașanin 1997 - Draga Garașanin, *Die spätkupferzeitliche Siedlung Likodra in Westserbien*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations* (ed. P. Roman), I, București, 1997, p. 435-446.
- Getselovich Zbenovich 1973 - Vladimir Getselovich Zbenovich, *Chronology and Cultural Relations of the Usatovo Group in the USSR*, în *Symposium Badener*, Bratislava, 1973, p. 513-524.
- Gligor 2009 - Mihai Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia-Lumea Nouă în lumina noilor cercetări*, Cluj-Napoca, 2009.

Cel mai vechi tip de plastică antropomorfă Coțofeni

- Hartŭchi, Dragomir 1957 - Nicolae Hartŭchi, Ion T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița (reg. Galați, r. Brăila)*, în *Materiale*, III, 1957, p. 12-147.
- Kalicz 2002 - Nándor Kalicz, *Eigenartige antropomorphe Plastik der kupferzeitlichen Badener Kultur im Karpatenbekken*, în *BR*, XXXVI, 2002, p. 11-53.
- László 1995 - Atilla László, *Statuetele antropomorfe ale culturii Gáva-Holíbrady*, în *Mem.Antiq*, XX, 1995, p. 85-97.
- László 2001 - Atilla László, *Prima epocă a fierului. Perioada timpurie (Hallstatt A și B)*, în *Istoria Românilor*, vol. I, București, 2001, p. 299-327.
- Lazăr 1979 - Valeriu Lazăr, *Așezări de înălțime cu terase Coțofeni în Transilvania*, în *Marisia*, IX, 1979, p. 27-38.
- Lazăr 1980 - Valeriu Lazăr, *Așezări de înălțime cu terase Coțofeni în Transilvania (III)*, în *Marisia*, X, 1980, p. 11-30.
- Luca, Iercoșan 1997 - Sabin A. Luca, Neța Iercoșan, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Săcuieni-Horo (jud. Bibor) în anul 1996*, în *StComSM*, XIV, 1997, p. 11-22.
- Maran 1997 - Joseph Maran, *Neue Ansätze für die Beurteilung der balkanisch-ägäischen Beziehungen im 3. Jahrtausend v. Chr.*, în *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations* (ed. P. Roman), I, București, 1997, p. 171-192.
- Marinescu-Bîlcu 1980 - Silvia Marinescu-Bîlcu, *Unele aspecte ale legăturilor dintre neo-eneoliticul românesc și culturile egeice și micro-asiatice*, în *Pontica*, XIII, 1980, p. 57-65.
- Marinescu-Bîlcu et alii 2000 - Silvia Marinescu-Bîlcu, Valentina Voinea, Stelian Dumitrescu, *Năvodari, jud. Constanța punct: Insula La Ostrov, lacul Tașaul*, în *CCA. Campania 1999*, Deva, 2000, p. 65-67.
- Marinescu-Bîlcu et alii 2001 - Silvia Marinescu-Bîlcu, Valentina Voinea, Stelian Dumitrescu, Valentin Radu, Constantin Haită, Dragoș Moise, *Năvodari, jud. Constanța. Punct: Insula La Ostrov, lacul Tașaul*, în *CCA. Campania 2000*, Deva, 2001, p. 159-163.
- Monah 1978-1979 - Dan Monah, *Idoli en violon din cultura Cucuteni*, în *CI*, IX-X, 1978-1979, p. 164-175.
- Némejcová-Pavúková 1973 - Viera Némejcová-Pavúková, *Zu Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe*, în *Symposium Badener*, Bratislava, 1973, p. 297-316.
- Németi 1997 - Ioan Németi, *Câteva considerații asupra colecțiilor „Kovács”*, în *StComSM*, XIV, 1997, p. 63-74.
- Németi 2001 - János Németi, *Cernavodă III-Boleráz Finds in North West Romania*, în *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), București, 2001, p. 299-329.
- Nica 2001 - Marin Nica, *Zur Cernavodă III-Kultur in Oltenien*, în *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), București, 2001, p. 279-298.
- Nikolova 1999 - Lolita Nikolova, *The Balkans in the Late Prehistory*, BAR, 791, London, 1999.

- Petrescu-Dîmbovița 1950 - Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Date noi asupra înmormântărilor cu ocru în Moldova*, în *SCIV*, II, 1950, p. 110-125.
- Petrescu-Dîmbovița et alii 1951 - Mircea Petrescu-Dîmbovița, I. Casian, Corneliu Mateescu, *Săpăturile arheologice de la Foltești (raionul Tg. Bujor, reg. Galați)*, în *SCIV*, II, 1951, I, p. 249-266.
- Petrescu-Dîmbovița 1965 - Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Din rezultatele săpăturilor arheologice de la Trușești cu privire la cultura Cucuteni*, în *OmpCI*, București, 1965, p. 43-49.
- Popa 2004 - Cristian I. Popa, *Reprezentări speciale pe ceramica de tip Coțofeni. Aspecte ale cultului urano-solar în preistorie*, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 113-145.
- Popa 2011 - Cristian I. Popa, *Two Statuettes with Mobile Heads from Petrești-Groapa Galbenă*, în *Marisia*, XXXI, 2011, p. 19-25.
- Popa et alii 2004 - Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu, Pantelimon Popovici, *Doă nou piese de plastică preistorică*, în *PA*, IV, 2004, p. 36-48.
- Rișcuța 1996 - Cătălin Rișcuța, *Plastica antropomorfă a culturii Coțofeni*, în *BCȘS*, II, 1996, p. 69-76.
- Rișcuța 2001 - Nicolae C. Rișcuța, *O nouă descoperire arheologică la Baia de Criș (jud. Hunedoara)*, în *Thraco-Dacica*, XXII, 1-2, 2001, p. 139-171.
- Roman 1976 - Petre I. Roman, *Cultura Coțofeni*, BA, XXVI, București, 1976.
- Roman 1989 - Petre I. Roman, *Fenomenul indoeuropenizării și constituirii neamului trac la Dunărea inferioară în lumina cercetărilor arheologice*, în *SympThrac*, 7, 1989, p. 49-55.
- Roman 2001 - Petre I. Roman, *Die Cernavodă III-Boleráz-Kulturerscheinung im Gebiet der Unteren Donau*, în *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), București, 2001, p. 13-59.
- Roman, Némethi 1978 - Petre I. Roman, Ioan Némethi, *Cultura Baden în România*, BA, XXXI, București, 1978.
- Roska 1941 - Márton Roska, *A Torma Zsófia-Gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és régiségtárában*, Cluj, 1941.
- Roth 1943 - Fritz Roth, *Abschluß der Ausgrabungen im nordischen Steinzeitdorf von Kelling*, în *DFS*, 2, 1943, p. 440-459.
- Sachße 2010 - Claudia Sachße, *Untersuchungen zu den Bestattungssitten der Badener Kultur*, Teil 1-2, UPA, 179, Bonn, 2010.
- Tasić 1995 - Nikola Tasić, *Eneolithic Cultures of Central and West Balkans*, Belgrade, 1995.
- Tatár 2006 - Árpád Tatár, *Un idol antropomorf aparținând culturii Coțofeni, aflat în colecția Orosz Endre din Cluj*, în *PA*, V-VI, 2006, p. 29-34.
- Telegin, Mallory 1994 - D. Y. Telegin, J. P. Mallory, *The Anthropomorphic Stelae of the Ukraine: The Early Iconography of Indo-Europeans*, Journal of Indo-European Studies Monograph, 11, Washington, 1994.
- Ursulescu et alii 2003 - Nicolae Ursulescu, Vicu Merlan, Adrian-Felix Tencariu, Mădălin Văleanu, *Isaia, com. Răducăneni, jud. Iași. Punct: Balta Popii*, în *CCA. Campania 2002*, Covasna, 2003, p. 158-160.
- Ursulescu et alii 2005 - Nicolae Ursulescu, Adrian-Felix Tencariu, Vicu Merlan, Raluca Kogălniceanu, L. Chirilă, G. Bodi, L. Solcan, I. Robu, L. Tencariu, M. Gheorghită, M. Cozma, *Isaia, com. Răducăneni*,

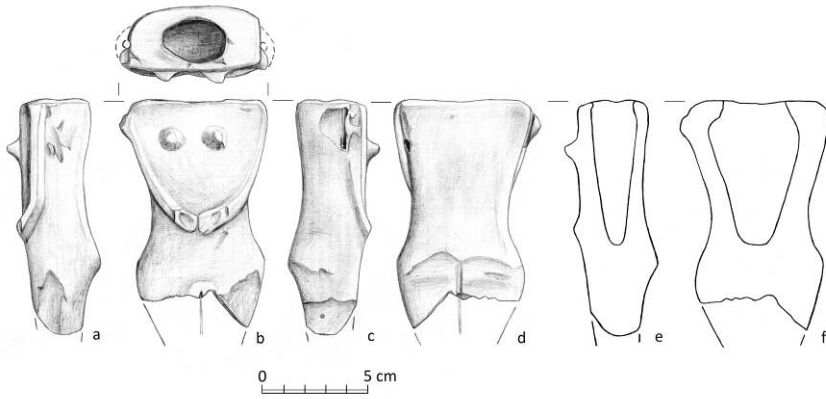

Cel mai vechi tip de plastică antropomorfă Coțofeni

jud. Iași. Punct: Balta Popii, în CCA. Campania 2004, Jupiter-Mangalia, 2005, p. 188-191.

Cuvinte-cheie: plastică antropomorfă, statueta cu capul mobil, cultura Coțofeni, cultura Baden, cultura Cernavoda III.

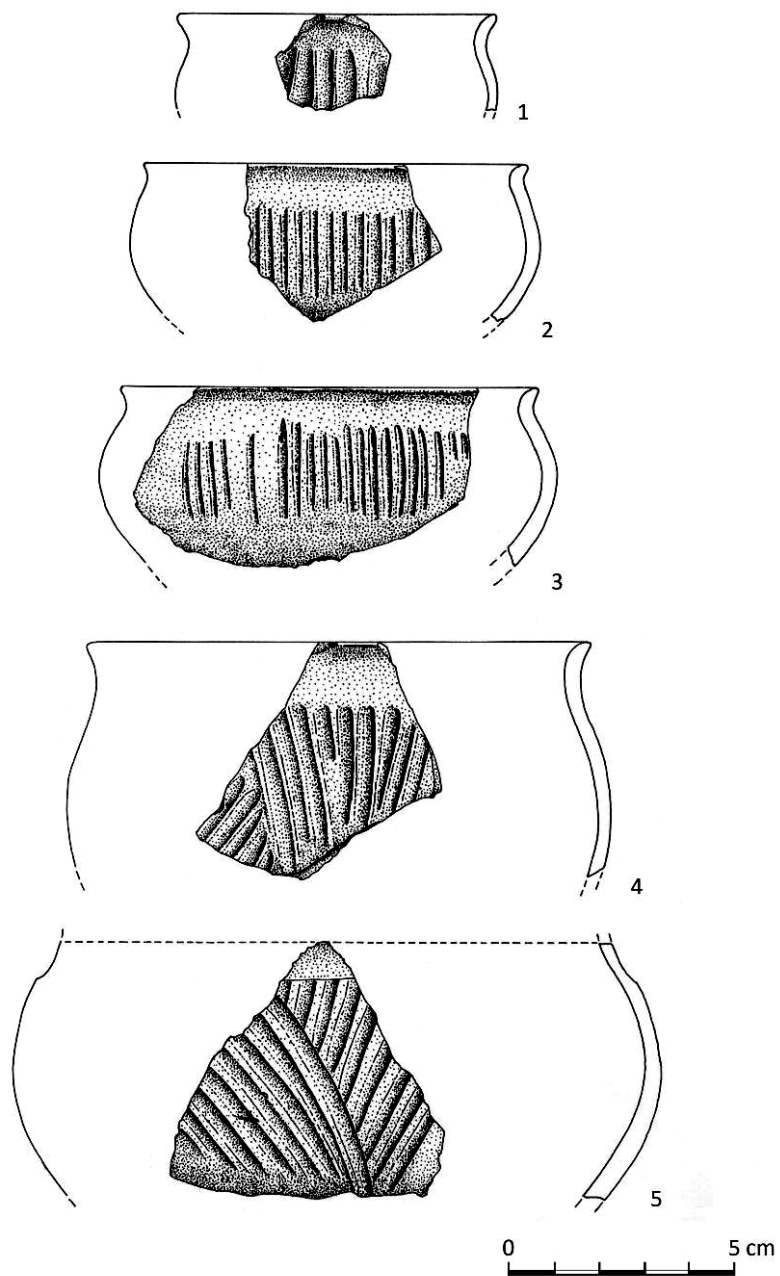
Keywords: anthropomorphic plastic art, mobile head statuette, Coțofeni culture, Baden culture, Cernavodă III culture.

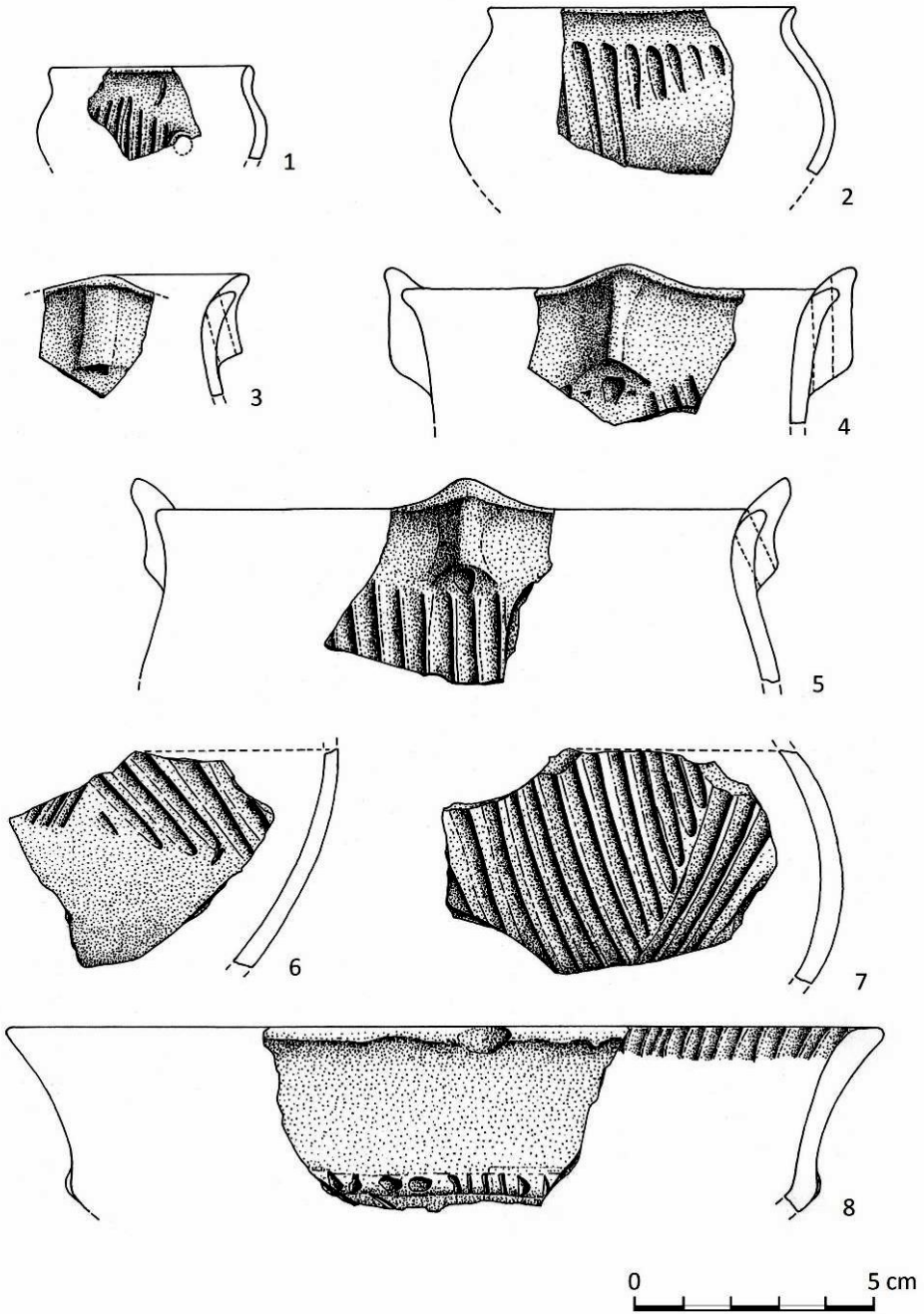
Fig. 1. Statuetă cu cap mobil Coțofeni I: Petrești-Groapa Galbenă
(desen Cristian I. Popa)

Fig. 2. Statuetă cu cap mobil Coțofeni I: Petrești-Groapa Galbenă
(foto Călin A. Șuteu)

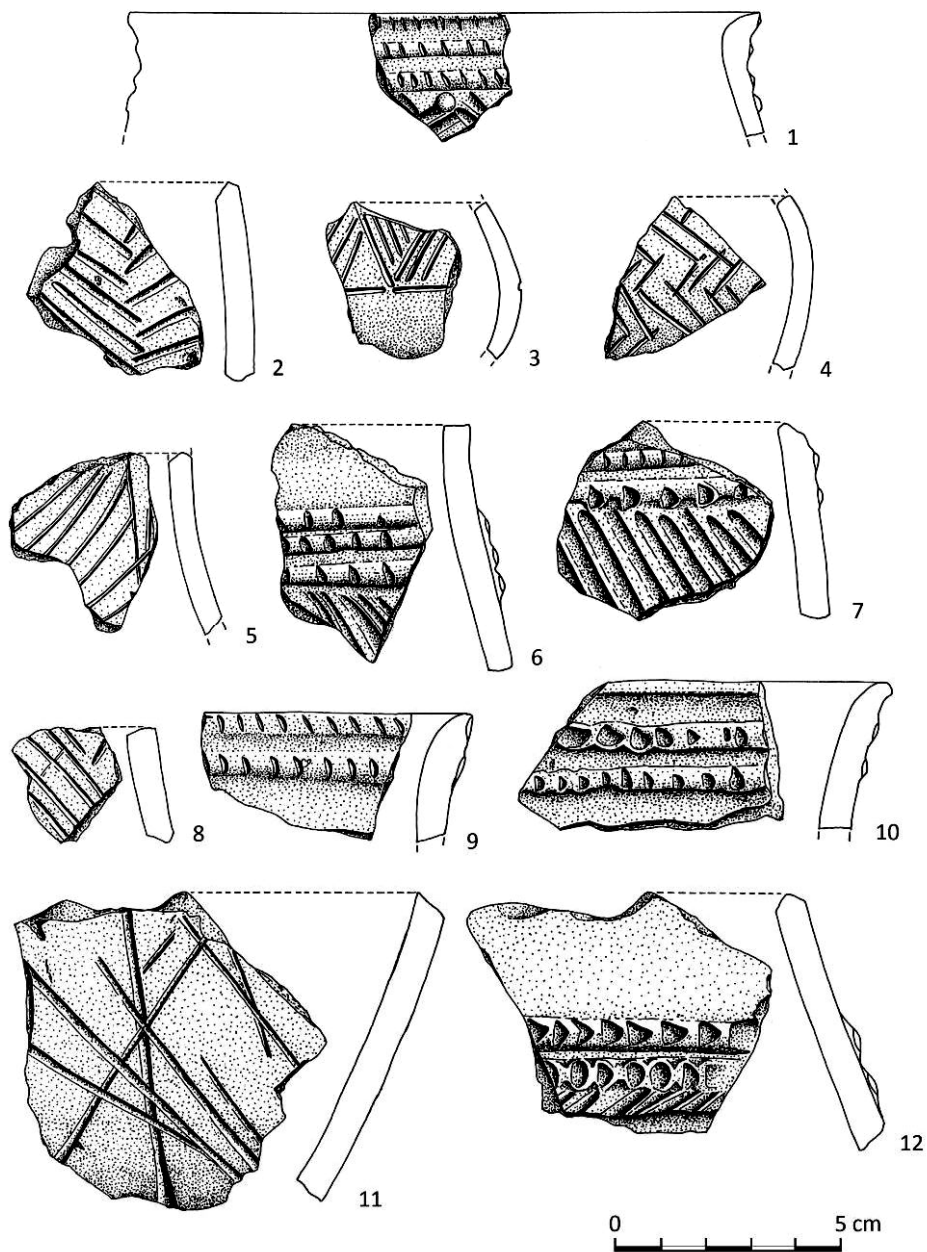

Pl. 1. Ceramică Coțofeni Ia: Petrești-Groapa Galbenă (săpături vechi)

Pl. 2. Ceramică Coțofeni Ia: Petrești-Groapa Galbenă (săpături vechi)

Cel mai vechi tip de plastică antropomorfă Coțofeni

Pl. 3. Ceramică Coțofeni Ia: Petrești-Groapa Galbenă (săpături vechi)

Lista abrevierilor

Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Național Secuiesc. Sfântu-Gheorghe.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művész-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” Cluj-Napoca).
AIGS	- Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”. Târgu Mureș.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Aluta	- Aluta (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timișoara.
AnEtn	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AOG	- Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien.
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Național al Unirii. Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArhSom	- Arhiva Someșană. Arhiva Someșană. Revistă istorico-culturală. Năsăud, 1924-1940.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița-Cluj-Napoca.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918”. Alba Iulia.
AUO	- Analele Universității din Oradea. Istorie, Arheologie. Oradea.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.

BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Național de Istorie a României. București.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
Barlangkutatas	- Barlangkutatas. Hoehlenforschung. Budapest (1913-1943).
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timișoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii. Alba Iulia.
BMMN	- Buletinul Muzeului Militar Național. București.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMP	- Bibliotheca Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Bonner Jahrbücher	- Bonner Jahrbücher. Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Köln/Bonn.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
Boreas	- Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie. Münster.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BSPF	- Bulletin de la Société Préhistorique Française. Paris.
BȘȘC	- Buletinul Societății Științifice din Cluj. Cluj.
BUA	- Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
CAI	- Caiete de Antropologie Istorică. Revistă Semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică. Universitatea „Babeș-Bolyai”. Cluj-Napoca.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”. Bacău.
CB	- Caiete Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCRPM	- Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal. București.
CI	- Cercetări Istoric. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iași.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.

CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București (1920-1945).
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumidava	- Cumidava. Muzeul Județean Brașov. Brașov.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București.
Delfo	- Il coltello di Delfo. Rivista di cultura materiale e archeologia industriale. Roma.
Der Anschnitt	- Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau. Bochum.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EA	- Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology. Association for Environmental Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
FSI	- Forensic Science International.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
GCA	- The Geochimica et Cosmochimica Acta. Washington University.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Deva (1880-1913).
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
Interacademica	- Interacademica. Les travaux de la VI-ème et VII-ème session annuelle Cernăuți (1999) et Mangalia/Neptun (2000) (editori: Victor Cojocaru, A. G. Korvin-Piotrovskij, Adrian Poruciu). București, 2001.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science, Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.

JQS	- Journal of Quaternary Science.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JSKV	- Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins. Hermannstadt (Sibiu) (1881-1922).
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este urmată de aceeași revistă.
Marmatia	- Marmatia. Muzeul Județean Maramureș. Baia Mare.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
Materijali	- Poeci ranih zemljoradnickih kultura u Vojvodini i Srpskom Podunavlju, Materijali X, Srpsko arheološko društvo. Gradski muzej, Subotica. Beograd.
MB	- Mitropolia Banatului. Timișoara.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MI	- Magazin istoric. Revistă de cultură istorică. București.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Nemus	- Nemus. Alba Iulia.
Nexus	- Nexus. The Canadian Student Journal of Anthropology. Department of Anthropology McMaster University Hamilton, Ontario, Canada.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc., United Kingdom.
OmIA	- Omagiu Profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice (ed. Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu). Alba Iulia, 2005.
OmPCI	- Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani (ed. Emil Condurachi, Georges Cogniot, Pavel Reiman, Stanciu Stoian). București, 1965.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
Partium	- Analele Universității Creștine Partium. Oradea.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
Perspective	- Perspective. Revista Misiunii Române Unite din Germania. München.
PB	- Patrimonium Banaticum. Timișoara.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
Potaissa	- Potaissa. Studii și comunicări. Turda.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QSR	- Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RM	- Revista muzeelor. București.
RMM	- Revista muzeelor și monumentelor istorice. București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istoricе și de Artă. București.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
Saalburg Jahrbuch	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums. Berlin.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului Județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
Singidunum	- Singidunum. Muzej grada Beograda. Beograd.
SJ	- Saalburg-Jahrbuch. Publikationen des Saalburgmuseums. Saalburg.
SOA	- Südostdeutsches Archiv. München.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMMIM	- Studii și materiale de muzeografie și istorie militară. Muzeul Militar Central. București, 1968.
SP	- Studii de Preistorie. București.
StComCaransebeș	- Studii și comunicări. Muzeul Județean de Etnografie și Istorie Locală. Caransebeș.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare. Satu Mare.
Suceava	- Suceava. Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu. Sibiu.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).
Symposium Badener	- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
The Bead Journal	- The Bead Journal (din anul 1978 <i>Ornament</i>). The Bead Museum, Glendale. Arizona.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).

TISER	- Travaux de l'Institut de Spéléologie « Emile Racovitza ». București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Budapest.
VAMZ	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VHA	- Vegetation History and Archaeobotany. The Journal of Quaternary Plant Ecology, Palaeoclimate and Ancient Agriculture - Official Organ of the International Work Group for Palaeoethnobotany.
Vigilia	- Vigilia. Budapest.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean. Arad.